

doc. dr. sc. Sanja GAŠPAROVIĆ,
dipl. ing. arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
sgaspar@arhitekt.hr

v. asist. dr. sc. Lea PETROVIĆ KRAJNIK,
dipl. ing. arh.
Arhitektonski fakultet Sveučilišta u
Zagrebu
lea.petrovic@arhitekt.hr

KONCEPTI PROSTORNOG RAZVOJA NA PRIMJERIMA URBANISTIČKIH RADIONICA ARHITEKTONSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

doc. dr. sc. Sanja GAŠPAROVIĆ –
v. asist. dr. sc. Lea PETROVIĆ KRAJNIK

Sažetak

Cilj je ovoga rada ukazati na iskustva i rezultate dobivene novouspostavljenim metodama rada sa studentima na urbanističkim radionicama Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Istraženi su, analizirani i sistematizirani primjeri studentskih radova kolegija nastali u posljednjih pet godina koji su ocijenjeni kao izvrsni i odlikuju se prepoznatljivim konceptom prostornog razvoja. Kriteriji provedene usporedbe bili su: ostvarena jasnoća ideje, cjelovitost sagledavanja prostora, prepoznatljivost scenarija razvoja, prisutnost vizije, čitkost identiteta prostora, ostvareni preduvjeti održivog razvoja, i sl. Rezultati kolegija urbanističkih radionica potakli su raspravu i promišljanje o procesima prostornog razvoja na različitim razinama – lokalne zajednice, te stručnih i znanstvenih krugova. Kreativnost i odvažnost važan su aspekt rada koji znatno utječe na ostvarene rezultate pa takve odlike pri planiranju ne bismo trebali izostavljati.

Ključne riječi: koncept, prostorni razvoj, urbanističko i prostorno planiranje, održivost, obrazovanje, Arhitektonski fakultet u Zagrebu

I. UVOD

Već nekoliko desetljeća svjedoci smo promjena terminologija i pristupa u promišljanju urbanizma i prostornog planiranja kod nas i u svijetu. Živimo u doba kada se napuštaju i svjesno ili nesvesno zaboravljaju jedni ideali, a da pritom novi još uvijek nisu stvorenici. Naš je zadatak, kao učitelja, da u tom vremenu i prostoru „između”, u kojima stasaju novi naraštaji arhitekata, potaknemo njihov kreativni potencijal i očuvamo svijest o posebnostima prostora Hrvatske na kojem će kao budući stručnjaci djelovati.

Metode učenja na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu iz područja urbanizma i prostornog planiranja, razvijaju se i mijenjaju postupno temeljem dosadašnjih iskustava nastavne prakse, razmjenom iskustava sa svjetskim sveučilištima, praćenjem trendova suvremenе struke u svijetu i kod nas te temeljem vlastitih znanstvenih istraživanja. Programi izobrazbe u svijetu, poput UNESCO-vog *Teaching and Learning for Sustainable Future*, nastoje unaprijediti metode prenošenja znanja o planiranju prostora koje idu ukorak sa zahtjevima suvremenog doba. Poboljšanje arhitektonskih i urbanističkih studija ostvaruje se primjenom novih strategija učenja koje mogu pomoći u postizanju širokog spektra znanja, vještina i sustava vrijednosti radi ostvarivanja održivog razvoja (UNESCO, 2002.).

U posljednjih desetak godina Katedra za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu napravila je značajan pomak na tragu trendovskih konceptualnih pristupa. Istraživanjima i eksperimentima u sklopu nastavnog programa zajednički sa studentima istražuju se inovativni modeli planiranja prostora. No, istodobno za visoko postavljene obrazovne kriterije ustraje se i na poznavanju specijalističkih znanja važnih za različite aspekte sagledavanja prostora. U nastavi se promiče pristup integriranosti i raznolikosti, inovativnosti, ekološke osviještenosti, gospodarske i

Prostorno planiranje kao čimbenik razvoja u županijama

okolišne održivosti, uz prijeko potrebno očuvanje pejsažnog i graditeljskog identiteta (Fabijanić et al., 2012.).

Gledano kroz prizmu iskustva u obrazovanju, KONCEPT se smatra najteže objašnjivom kategorijom složenoga kreativnoga planerskog postupka. Ovim se radom želi ukazati na iskustva i rezultate dobivene novo uspostavljenim metodama rada sa studentima, koji su usmjereni k uspostavljanju modela prostornog razvoja s konceptom.

Istraženi su primjeri studentskih radova kolegija Urbanistička radionica nastali u posljednjih pet godina koji su ocijenjeni kao izvrsni te se odlikuju prepoznatljivim konceptom prostornog razvoja. Usporedba i sistematizacija radova provedene su prema kriterijima kao što su: ostvarena jasnoća ideje, cjelovitost sagledavanja prostora, prepoznatljivost scenarija razvoja, prisutnost vizije, čitkost identiteta prostora, ostvareni preduvjeti održivog razvoja i, sl.

2. KATEDRA ZA URBANIZAM, PROSTORNO PLANIRANJE I PEJSĀŽNU ARHITEKTURU ARHITEKTONSKOG FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Godine 2015. Katedra za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu obilježava 80 godina obrazovanja iz područja urbanizma te danas broji 18 članova od kojih su 13 doktora znanosti. Svojom djelatnošću nastoji afirmirati četiri glavna područja interesa kroz kabinete za urbanističko planiranje i projektiranje, prostorno i regionalno planiranje, pejsažnu arhitekturu te povijest i naslijeđe urbanizma gradova.

Posljednje veće promjene u nastavi nastale su uvođenjem novoga nastavnog programa rađenog u okviru reforme sustava visokog obrazovanja u Europi koja je

poznata kao Bolonjski proces. Tada su postavljeni i neki od strateških kriterija za unaprjeđenje rada Katedre, kao što su njegovanje tradicije urbanističke izobrazbe na Arhitektonskom fakultetu, uvođenje novih kolegija u skladu sa suvremenim svjetskim nastojanjima te intenzivno razvijanje znanstvenoistraživačkog rada i međunarodne suradnje.

Studij Arhitekture i urbanizma koncipiran je kroz preddiplomski studiji (6 semestara) i diplomski studij (4 semestra) u kojima se odvija nastava brojnih teorijskih i vježbovnih kolegija Katedre. Nastavnici Katedre sudjeluje u izvođenju nastave na matičnom fakultetu, ali i na ostalim fakultetima u Hrvatskoj i inozemstvu. Tradicija međunarodne suradnje i razmjene iskustava gradi se i brojnim međunarodnim ljetnim školama urbanizma u organizaciji Katedre.

Nastavnici Katedre svoje dugogodišnje iskustvo pretežito su stekli radom na stručnim poslovima u Zavodu za urbanizam, prostorno planiranje i pejzažnu arhitekturu Arhitektonskog fakulteta gdje su izrađeni brojni urbanistički i prostorni planovi, studije, projekti i urbanističko-arhitektonski natječaji za područje Republike Hrvatske i inozemstvo. Svoje iskustvo i znanja prenose studentima, a oni najzainteresiraniji za područje urbanizma i prostornog planiranja odrađuju tu i obvezatnu stručnu praksu.

Aktivnost Katedre u polju znanstvenoistraživačkog rada očituje se sudjelovanjem nastavnika u nastavi doktorskog studija Fakulteta i u brojnim znanstvenim člancima, znanstvenim skupovima u državi i inozemstvu te znanstvenim projektima. U rujnu 2014. pokrenut je, najnoviji u nizu, četverogodišnji znanstveni projekt Urbanizam naslijeđa – urbanistički i prostorni modeli za oživljavanje i unaprjeđenje kulturnoga naslijeđa, koji finansira Hrvatska zaklada za znanost, gdje sudjeluje ukupno 36 znanstvenika iz Hrvatske i inozemstva od čega 14 članova Katedre.

3. URBANISTIČKA RADIONICA – PLANIRANJE NASELJA

Urbanistička radionica 2 – planiranje naselja, obavezni je vježbovni kolegij Katedre za urbanizam, prostorno planiranje i pejsažnu arhitekturu prve godine diplomskog studija. Radionica ima za temu kompleksniji zadatak od onih s kojima su se u dotadašnjem radu studenti susretali te zahtjeva integralni pristup u rješavanju problema u prostoru primjenom prikupljenih iskustva i znanja tijekom studija. Rad sa studentima organiziran je u grupama do 18 studenata s voditeljem i asistentom, gdje svaki nastavnik ima individualni pristup radu.

Simulacijom postupaka izrade prostorno-planske dokumentacije više razine, uporabom prikladnih planerskih metoda, studenti se susreću s konceptom prostornog razvoja šireg područja na razini prostornog plana, potom s razradom urbanističkog plana područja dijela naselja te s detaljem urbanističkog projekta izdvojenog dijela naselja ili javnog prostora. Ciljevi obrazovanja na kolegiju urbanističke radionice su prepoznavanje problema i potencijala u prostoru, sagledavanje dugoročnih potreba i mogućnosti te odabir prikladnog scenarija razvoja zadanoga konkretnog prostora.

Od akademске godine 2009./2010. odabirani su zadataci u različitim područjima Republike Hrvatske koji su obrađivali aktualne teme, prepoznate kao aktualni problemi u prostoru, ili prostori u kojima se mogu očekivati promjene. Razmatrana su područja transformacije jadranske obale specifičnih zatečenih uvjeta poput velikog udjela nelegalne gradnje na otoku Viru, zatim područja transformacije periferija velikih gradova Zagreba i Rijeke u kontekstu razvoja prostora u blizini velikih industrijskih zona (rafinerija nafte), ili uz koridore magistralne infrastrukture (autoceste, željeznica) i zračnu luku, te uz osjetljive prirodne resurse

(poput vodocrpilišta ili visokovrijednog poljoprivrednog tla). Istraživana su i područja manjih urbanih sredina u unutrašnjosti (Sv. Ivan Zelina, Novska) prepoznatljiva po pitoresknosti pejsažnih obilježja i očuvanoj tradicijskoj gradnji, ali bez jasnoga određujućeg smjera razvoja. Različitost obilježja prostornog konteksta te specifični uvjeti suvremenog razvoja postavljaju pred studente, ali i nastavnike, zadatak preispitivanja mogućih scenarija budućeg razvoja te istraživanja i unaprjeđenja metode istraživačkog i kreativnog rada kojim se dolazi do traženih rezultata.

Metodologiju rada na urbanističkim radionicama obilježava više etapa i aspekata. Prvi susret studenata s predmetnim prostorom odvija se prilikom uvodnog predavanja i obilaska terena koji se najčešće provodi u organizaciji i uz podršku lokalnih vlasti.

Uključivanje lokalne zajednice u proces provedbe urbanističke radionice, u neposrednom kontaktu s njezinim predstvincima, ključni je aspekt za postizanje dobrih rezultata. Na taj se način studentima omogućuje bolji uvid u predmetnu problematiku – identificiranje s lokalnim potrebama i problemima, informiranje o načinima odlučivanja u prostoru, te povratne reakcije stanovništva na predložene studentske zamisli. Dijalog s lokalnom zajednicom ostvaruje se organiziranim izlaganjima predstavnika lokalnih vlasti, institucija i udruga te provedbom anketa i rasprava s lokalnim stanovništvom (Jukić, Petrović Krajnik 2014.).

Važnost uvažavanja različitih argumenata i interdisciplinarnost planerskog postupka studenti upoznaju putem tematskih izlaganja stručnjaka iz različitih specijalističkih područja (promet, ekonomija, poljoprivreda, marketing i identitet, turizam, sociologija i dr.). Argumenti opravdanosti predloženih scenarija razvoja konkretnih prostora provjeravaju se simuliranjem javnih i stručnih rasprava u tijeku izrade plana s pozvanim stručnjacima gostima kritičarima.

Prostorno planiranje kao čimbenik razvoja u županijama

U nastavi se potiče propitivanje i razvijanje kritičkog stava i prema naizgled kruto formalno postavljenim plan-skim okvirima. Studenti se upoznaju s mogućnostima i ograničenjima stvarnog prostora, obvezujućom plan-skom dokumentacijom, pravnoformalnim okvirima, ali istodobno i potiču da ih propituju te u njih sumnjuju.

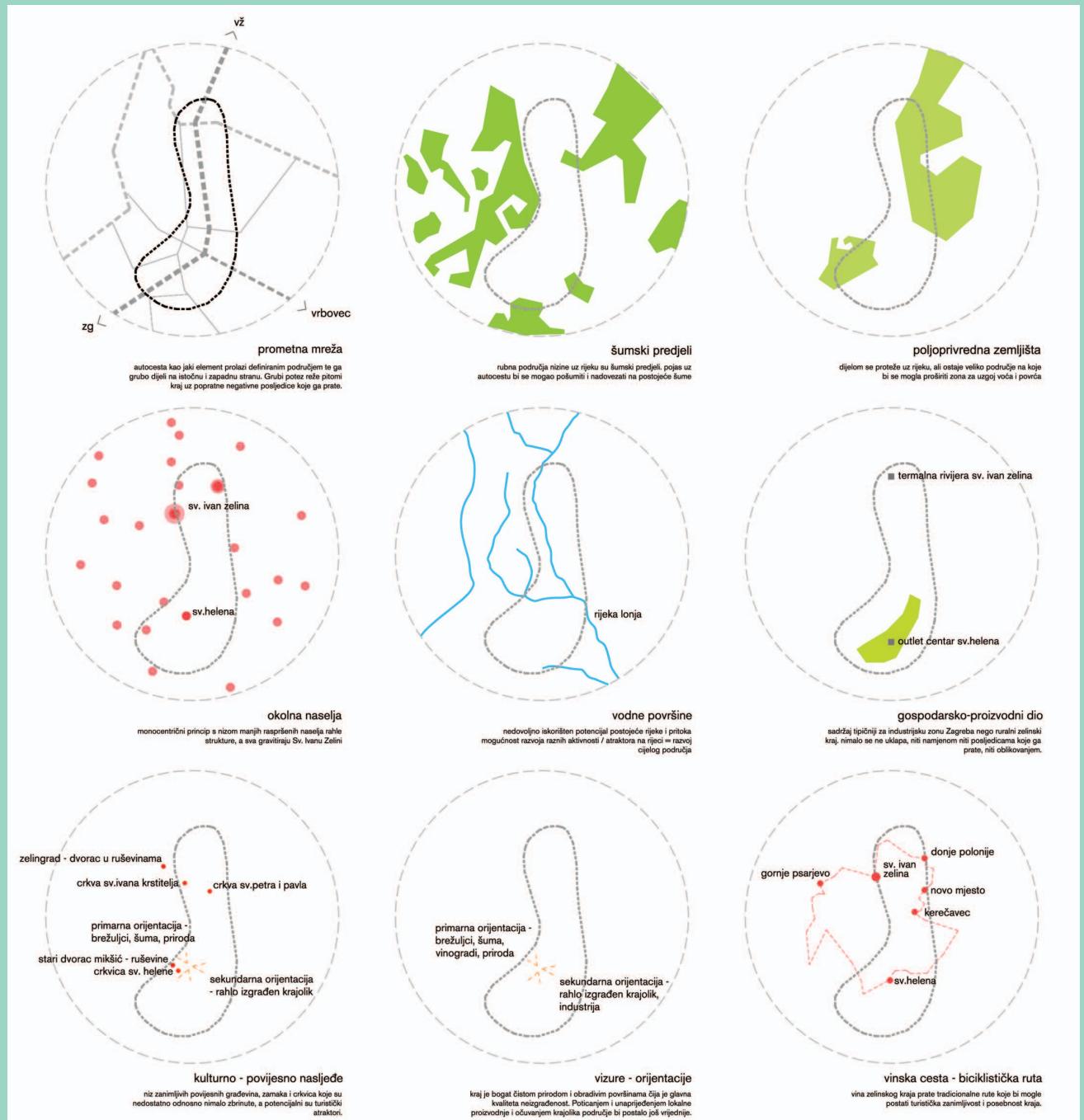
Razvijaju se nove tehnike izrade i načini razrade zadatka gdje se nastoji uključiti suvremene tehnologije računalnih i ostalih oblika predstavljanja (multimedij, dinamične simulacije, trodimenzionalne konceptualne makete, eksperimentalni crtež, interaktivnu diskusiju te različite simulacije scenarija temeljene na teoriji igara i sl.) kojima se na otvoren, suvremen i kreativan način potiče drugačiji način razmišljanja o prostoru i njegovu razvoju.

4. OBILJEŽJA PREDLOŽENIH PROSTORNIH KONCEPATA, REZULTATI RADIONICA

Razina kvalitete rezultata ostvarenih na urbanističkim radionicama ocijenjena je vrlo uspješnom, a ona studentska rješenja koja zaslužuju najviše pohvale odlikuju se prvenstveno s jasnim konceptom. Njihova obilježja moguće je sistematizirati i sažeti u nekoliko prepoznatljivih osnovnih metoda – planerskih postupaka te tematskih obilježja zamišljenih scenarija prostornog razvoja.

Mjerilo iščitavanja, analiziranja i planiranja prostora, jedno je od obilježja koje je nezaobilazan aspekt odbira prikladne metode pristupa zadatku. Predloženi koncepti prostornog razvoja pokazuju nužnost sagledavanja prostora putem različitih mjerila, bez obzira na zadani obuhvat traženog rješenja. Analiziranje postojećih okolnosti i predviđanje očekivanih promjena u širem prostornom kontekstu, osnova su utemeljenih planerskih vizija i scenarija budućeg razvoja (Jurković, Gašparović, 2008.).

Slika 1. Interpretacija konteksta zadanog prostora – Sveti Ivan Zelina, studentica: Lozo, M.; voditelji: doc. dr. sc. Mlinar, I.; dr. sc. Petrović, L. (2009.)

Izvor: arhiva Katedre

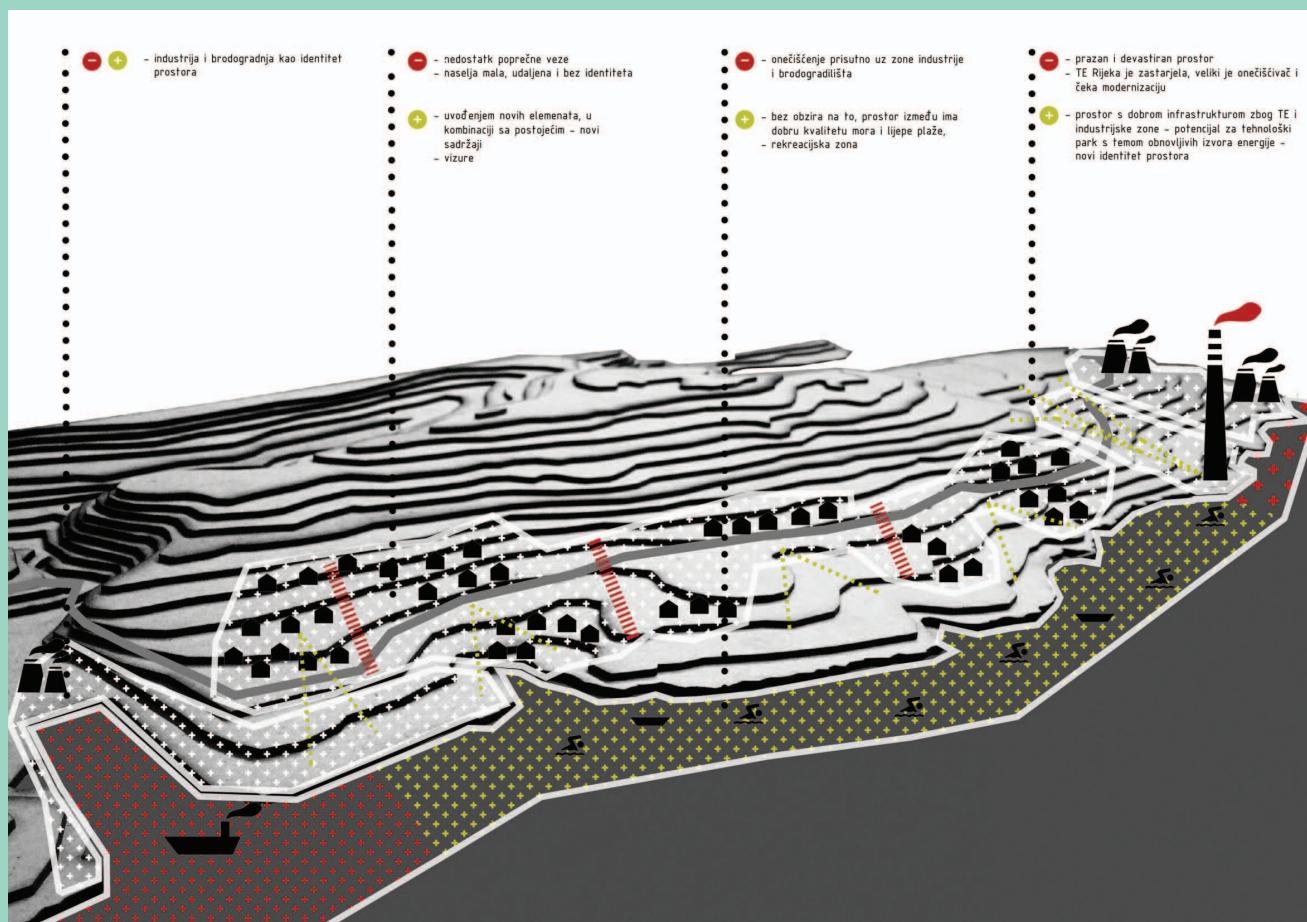
Sveobuhvatno planiranje prijeko je potrebno radi postizanja višedimenzionalnog umrežavanja fizičkih i nefizičkih aspekata prostora na različitim razinama – prometnoj, prostorno-strukturnoj, ekonomskoj, pejsažnoj, socijalnoj i drugim (Gašparović, Petrović Krajnik, Hladki 2015.).

Predloženi studentski scenariji uzimaju održivi razvoj kao polazište i kreću se kroz mjerila u oba smjera: očitavaju obilježja konteksta šire regije kao polazišta

Prostorno planiranje kao čimbenik razvoja u županijama

budućeg koncepta razvoja užeg obuhvata, te obrnuto, polaze od detalja – urbanističkog mikroambijenta koji svojim konceptom može utjecati na razvoj šireg prostora. Provjeravajući na taj način predlagane prostorno vremenske scenarije na odabranim lokacijama, studenti upoznaju različite razine prostorno planerskih procesa, osvještavaju uzroke i posljedice utežljenih, argumentiranih te u stvarnom prostoru provjerenih planerskih hipoteza.

Slika 2. Problemska karta – Kostrena, studentice: Goluža, M.; Grgurač, A.; voditelji doc. dr. sc. Gašparović, S.; Premužić Ančić, M. (2014.)

Izvor: arhiva Katedre

Slika 3. Koncept prostornog razvoja – Kostrena, studentice: Goluža, M.; Grgurač, A.; voditelji doc. dr. sc. Gašparović, S.; Premužić Ančić, M. (2014.)

Izvor: arhiva Katedre

Zrelost studentskih radova očituje se u svijesti o osjetljivosti prostora te odgovornom stavu prema očuvanju i unaprjeđenju zatečenih vrijednosti. Mnogi analizirani koncepti polaze od istraživanja prostornog resursa, neizgrađenog prostora te načina njegova zauzimanja u budućnosti. Ispituju se hipotetski modeli ekstremnih situacija radi utvrđivanja optimalnih načina buduće planirane gradnje (istraživanja tipologija, morfologija, gustoća, fleksibilnosti, i sl.). Istražuje se međuodnos kontekstualnih obilježja zatečenih izgrađenih dijelova građevnih područja te njihovo moguće osvremenjenje.

nje. Glavni je cilj predloženih koncepata prostornog razvoja uspostavljanje pozitivnih kvalitativnih promjena uz uvjet racionalnog korištenja i očuvanja prostora. Vrijednost kulturno-povjesnog naslijeđa nastoji se istaknuti te afirmirati primjerenim oblicima aktivne zaštite, a obilježja povijesti integrirati u suvremene trendove razvoja. Osim fizičkih tragova povijesti u prostoru, suvremenim interpretacijama afirmiraju se i vrijednosti nematerijalne baštine kako bi se ostvarili suvremeni koncepti utemeljeni na tradiciji i duhu mjesta. Pejsažne vrijednosti prostora prepoznate su kao nerazdvojan as-

Slika 4. Koncept prostornog razvoja – Sveti Ivan Zelina, studentica: Gudić, M.; voditelji: doc. dr. sc. Mlinar, I.; dr. sc. Petrović, L. (2009.)

Izvor: arhiva Katedre

pekt suvremenoga kulturnog krajobraza. Koncepti temeljeni na ovim vrijednostima nastoje ukazati na više-strike vrijednosti i uloge pejsaža (ekološke, estetske, ekonomiske). Afirmacija morske obale, suvremena interpretacija agrikulture grada, rekreacijsko-izletnički i turistički potencijali vrijednih područja bogate bioraznolikosti rubnih kontaktnih dijelova grada, samo su neke od tema koje propituju moguće suvremene uloge različitih tipova pejsaža.

Obilježja načina života i običaja, aspiracije stanovništva istraživana temeljem različitih izvora podataka i anketnim ispitivanjima na terenu, podloga su za koncepte utemeljene i na socijalnoj komponenti prostora. Participativnost i socijalno uključenje neka su od obilježja koncepata temeljenih na socijalno održivim planskim projekcijama.

Aspekt ekonomske održivost ostvaruje se inovativnim prijedlozima uporabe novih tehnologija eksperimentirajući s novim oblicima uporabe energije, suvremenih oblika poljoprivrede, tehnološkim parkovima, i sl. Sastavica vremena zastupljena je u dinamičnom planiranju koje omogućava etapnost realizacije prostornih koncepata, promjenjivosti i adaptabilnosti prostora na sve ubrzanje promjene i zahtjeve koje donosi suvremeni razvoj.

Identitetsko pozicioniranje prostora jedno je od osnovnih obilježja svih predloženih koncepata razvoja, a temelji se na tri osnovna pristupa u ovisnosti o stupnju uklapanja u zatečena i prepoznata obilježja prostora. Koncepti koji nastoje očuvati i dodatno nagnuti postojeći identitet prostora, zatim ona rješenja koja unošenjem novih elemenata metodom kontrasta

postižu isticanje zatečenih vrijednosti, pa sve do najradikalnih, futurističkih scenarija koji predlažu stvaranje potpunoga novog identiteta prostora.

O uspješnosti rada sa studentima najbolje svjedoči ostvaren odjek u javnosti i stručnim krugovima. Radionice su potakle rasprave o promišljanju procesa prostornog razvoja na različitim razinama. Radi predstavljanja odabralih studentskih rješenja, nakon završetka semestra, organiziraju se različite javne izložbe i izlaganja u prostorima općina, gradskih muzeja, strukovnih organizacija i fakulteta. Kao završni rezultat radionice nastoji se publicirati knjiga studentskih radova, a metode rada i ostvareni rezultati predocuju se i prigodom stručnih skupova poput Kongresa hrvatskih arhitekata u Osijeku 2013. godine. Tim prigodama pozitivne reakcije i potaknute rasprave dokaz su ostvarenih dobrih rezultata radionica. Osobita potvrda su i stručne nagrade, poput 2014. godine dodijeljenoga posebnog priznanja za projekt *Istraživanje, preobrazba i sanacija prostora otoka Vira* na prvoj konferenciji ARTUR Arhitektura i turizam, održanoj u Zagrebu.

Metode obrazovanja na Katedri usmjerene su k razvijanju argumentiranog i utemeljenog promišljanja prostorno-vremenskih scenarija koji trebaju naglašavati ideju povezivanja i cjelovitog sagledavanja prostora te rezultirati prepoznatljivošću identiteta utemeljenog u obilježjima konteksta. Ustraje se na kompleksnom i sustavnom načinu analiziranja prostora, njegovom promišljanju i predstavljanju dobivenih rezultata. Predložena rješenja trebaju biti odraz nužnih specijalističkih znanja, utemeljena u suvremenim trendovima te s jasnim prostornim konceptom koji je pretočen u prostorno-plansku dokumentaciju kako bi se postigao željeni scenarij prostornog razvoja.

Potrebno je naglasiti da je obrazovanje isključivo obostran proces gdje nastavnici, a posredno struka i šira javnost, mogu od studenata ponešto i naučiti. Obiljež-

ja pristupa, kao što su kreativnost i odvažnost, važan su aspekt rada koji neosporno pridonosi razini ostvarenih rezultata pa takve odlike studentskog entuzijazma ne bismo u planiranju trebali zaboravljati.

LITERATURA

1. Fabijanić, N. et al. (ur.) (2012.), *Intervju s prof. Mladenom Obadom Šćitarocijem* u: Godišnjak Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb
2. Gašparović, S.; Petrović Krajnik, L.; Hladki, T. (2015.), *Multimodal Nodes as a Potential for Multilevel Interconnectivity and Sustainable Development*, u: „Open Urban Studies and Demography Journal”, Special Issue: *Urbanity in Motion*, Bentham Open; Sharjah, U. A. E.
3. Jukić, T. (ur.) (2013.), *Istraživanje, preobrazba i sanacija prostora otoka Vira*, izbor studentskih radova: Urbanistička radionica 2: planiranje naselja – prostorno uređenje otoka Vira i urbanističko rješenje dijela naselja, Sveučilište u Zagrebu, Arhitektonski fakultet, Zagreb
4. Jukić, T.; Petrović Krajnik, L. (2014.), *Urban Planning Workshop for Community Problem Solving – Case Study Island of Vir*, u: Book of Proceedings „Smart Urbanism” – Teaching Sustainability: 99-106., Fikfak, A. (ur), University of Ljubljana, Faculty of Architecture, Ljubljana
5. Jurković, S.; Gašparović, S. (2008.), *Povratak grada u budućem Zagrebu*, u: Zbornik radova konferencije: Razvitak Zagreba, Radić, J. (ur.), SECON HDGK, Zagreb
6. UNESCO (2002.) <http://www.unesco.org/education/tlsf/>